

*Маркова О. І.,
аспірант кафедри журналістики та філології
Сумського державного університету*

ЕКСПЛІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПАТРІОТИЗМ У МОВНІЙ КАРТИНІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. У сучасній лінгвістиці базовим став термін КОНЦЕПТ, дослідження якого дозволяє суттєво наблизитися до розуміння загальнонаціональних особливостей мовної свідомості представників того чи іншого етносу. Предметом дослідження є лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні характеристики концепту ПАТРІОТИЗМ у мові ЗМІ.

Ключові слова: концепт, патріотизм, експлікація.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвоконцептології дослідження актуалізації (вербалізації) концептів здійснюється за різними напрямками: лінгвокультурологічним, філософсько-культурологічним, логічним, семантико-когнітивним/лінгвокогнітивним, логіко-психологічним, когнітивно-дискурсивним, когнітивно-культурологічним, концептуально-статистичним. Наше дослідження спрямовано на вивчення інформації, закодованої у концептах, у руслі антропоцентричної когнітивно-культурологічної парадигми. Антропоцентрична парадигма орієнтує сучасне мовознавство на вивчення не лише лінгвістичних категорій, а й мовленнєво-мисленнєвої діяльності, втілених у мовленнєвих одиницях світосприйняття і світогляду носіїв мови.

У сучасній лінгвістиці базовим став термін КОНЦЕПТ, дослідження якого дозволяє суттєво наблизитися до розуміння загальнонаціональних особливостей мовної свідомості представників того чи іншого етносу. На сьогодні вже простежено велику кількість соціально-політичних, культурних, ідеологічних, ментальних концептів: СВОБОДА, ЖИТТЯ, ДОБРО, ВВІЧЛИВІСТЬ та інші. Мало дослідженим залишається концепт ПАТРІОТИЗМ, що й визначає актуальність нашої роботи. Цей концепт як одиниця мислення є надзвичайно важливим, бо містить у собі спонукальний складник, відіграючи провідну роль в об'єднанні індивідів для спільних, колективних дій; є важливим у забезпеченні основи для єднання людей у нації, цивілізації чи навіть людства, оскільки це передбачає наявність деяких базових спільних цінностей [12, с. 322]; стає орієнтиром у процесі формування громадської позиції щодо соціального життя та джерелом, яке прокує роздуми про стан розвитку суспільства і визначення його перспектив.

Об'єктом дослідження є концепт ПАТРІОТИЗМ як інформаційна структура свідомості.

Метою статті є лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні характеристики концепту ПАТРІОТИЗМ у мові ЗМІ.

Подвійна сутність концепту – психічна та мовна – дозволяє більш повно і глибоко осмислити цей феномен: як значення мовного знака (культурологічний підхід) і зміст знаку (когнітивний підхід). З огляду на це В. Карасик виокремлює лінгвокогнітивний і лінгвокультурний концепти, які розрізняються векторами щодо індивіда: перший – напрям від індивідуальної свідомості до культури, другий – від культури до індивідуаль-

ної свідомості [5, с. 12]. На думку О. Селіванової, таке розмежування є недостатньо обґрунтованим, адже обидва напрями мають когнітивну природу і визначені культурою незалежно від спрямування їх аналізу [9, с. 239].

За визначенням О. Кубрякової (прибічниця лінгвокогнітивного напрямку), концепт є одиницею ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативною змістовою одиницею пам'яті, ментального лексикону, всієї картини світу, відображеної у людській психіці [6, с. 90]. Виявляється, лінгвокогнітивне визначення концепту передбачає його опис не лише як уявлення про одиницю індивідуальної свідомості мовця, а й як про базовий елемент певної культури загалом. Ю. Степанов стверджує, що у концепті є «рідний дух», закріплений звичним та улюбленим способом думки мовців [8, с. 27]. Н. Арутюнова (прибічниця лінгвокультурного напрямку), розглядає концепт як своєрідний «культурний ген», який є частиною «генотипу культури», наділений більшою чи меншою мірою етносемантичною специфікою [1, с. 3]. Таким чином, концепт – це явище культурологічне і водночас психологічне, зумовлене соціолінгвістичними чинниками [8, с. 120].

Від інших ментальних одиниць різних галузей науки концепт відрізняє наявність ціннісного елемента. Концепт ПАТРІОТИЗМ має ціннісну доміанту, бо відображає морально-етичні орієнтири суспільної поведінки особистості. Дослідження концепту ПАТРІОТИЗМ є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє виявити цінності та їхні сегменти, які є найбільш важливими в сучасному українському комунікативному просторі. В епоху суспільних трансформацій в Україні, особливо у нинішній період, спостерігаємо зміни в усвідомленні феномена патріотизму у масовій свідомості. Дослідження концепту ПАТРІОТИЗМ дає змогу відтворити відповідні фрагменти національної картини світу, проникнути в глибини народного світосприйняття та національного характеру. Як відомо, у результаті взаємодії з соціумом, охоплюючи всі верстви населення, народжується публіцистичний дискурс, тому метою нашої праці є виявлення специфіки експлікації концепту ПАТРІОТИЗМ у мовній картині сучасного українця.

Матеріалом дослідження є 500 фрагментів тексту, що містять пропозиції, які характеризують концепт ПАТРІОТИЗМ. Емпіричні дані одержано шляхом суцільної вибірки з текстів усеукраїнської газети «День» та суспільно-політичного тижневика «Дзеркало тижня» за період 2000–2016 років.

Виклад основного матеріалу. Ми розглядаємо концепт ПАТРІОТИЗМ як інформаційну структуру свідомості, оскільки саме він сконцентровано відображає національно-культурну специфіку, надає достовірну інформацію про матеріальну й духовну самобутність українського етносу. Патріотизм – це філософська категорія, складне соціально-політичне явище, емоційно-психологічний феномен, що ввібрав почуття, погляди, ідеї,

що існують у свідомості як соціальна реальність, котра формує ставлення людини до країни, свого народу.

Патріотизм – це одна із ціннісних домінант соціально-психологічних характеристик людини як особистості, що ґрунтується на вищих людських почуттях. Відповідно, в науковому дискурсі поняття ПАТРІОТИЗМ має широкий спектр тлумачень. Так, «Філософський енциклопедичний словник» визначає патріотизм (від грецьк. «патрія» – «вітчизна») як «любов до Батьківщини, відповідальність за її долю й готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищеназвані почуття та емоційні стани. Патріотизм як соціально-психологічне почуття має широку гаму проявів: від гордості за досягнення Вітчизни (в науці, економічній діяльності, спорті тощо), поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди» [15, с. 471].

У «Словнику української мови» патріотизм визначається як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги» [10, с. 97]. В інших джерелах зазначається, що ПАТРІОТИЗМ – це «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється у готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів» [11, с. 633]; «позиція, яка поєднує відданість і любов до Батьківщини, солідарність із власним народом та повагу до інших народів і пошану до їхніх суверенних прав» [14, с. 1032]; «швидше почуття, аніж політична ідея, але таке почуття, яке може бути поставлене на службу різного роду переконанням, особливо в часи війни» [4, с. 270].

Отже, семантична реалія ПАТРІОТИЗМ усіма ознаками відповідає лінгвокультурному концепту (має високу номінативну щільність, викликає емоції та асоціативні зв'язки в лексичній системі), а саме: патріотизм називають і моральним принципом, і позицією, і почуттям чи політичною ідеєю. Усі наведені тлумачення об'єднують те, що в їх центрі – Батьківщина та ставлення до неї.

Крім понятійної, концепт ПАТРІОТИЗМ також має метафорично-наочну та ціннісну складові. У мові газет «Дзеркало тижня», «День» ПАТРІОТИЗМ визначається метафорично-образними поняттями, які утворюють ядро концепту:

– самовдосконалення: патріотизм – це невтомне лікування національних недоліків [№ 2, 28 січня 2005];

– почуття власної гідності: патріотизм – це не колінкування перед чесним і добрим народом, а праця набагато важча, яка полягає насамперед у спробі підняти народ із колін [3, № 9, 7 березня 2002]; це міра сорому, якого людина зазнає за злочини, вчинені від імені його народу [3, № 29, 21 серпня 2014]; це одна з особистих цілей, бо дає людині масштабне відчуття покликаності та вартісності [3, № 11, 24 березня 2006];

– праця заради країни: патріотизм – це велика праця, необхідна для визнання України у світі економічно сильною, інтелектуальною, культурною країною, якою можуть пишатися її громадяни [2, № 5, 2 червня 2014]; це глобальна конкурентоспроможність [2, № 10, 31 травня 2015];

– чесність: патріотизм – це вміння відрізнити Батьківщину від держави, а державу – від крамниці [3, № 32, 3 вересня 2010];

– любов: патріотизм – це передусім любов до народу, який живе на цій землі [2, № 32, 26 лютого, 2004]; це любов до найслабшого, повага до того, хто біля тебе у цей момент і потребує твоєї уваги [3, № 50, 18 грудня 2009]; це любов, прив'язаність до Батьківщини, що виникає із спільності традицій, культури й інтересів усіх громадян держави чи народу, гармонії та спільності інтересів кожного з громадян та держави чи народу у цілому [3, № 18, 17 травня 2002]; це любов до спільної Батьківщини [3, № 5, 8 лютого 2002];

– родина: патріотизм – це родина, міцна, здорова українська РОДИНА [2, № 28, 1 серпня 2008];

– усвідомлення екологічних проблем: патріотизм – це глибоке розуміння сучасних екологічних проблем, відмова від споживацьких надмірностей [3, № 32, 31 серпня 2007]; це, по суті, бережливе ставлення до всього, що тебе оточує: довкілля, природи, інформаційного простору, людей; зрештою, це піклування про майбутнє землі, яку вважаєш рідною, – турбота про те, що залишиться після тебе [2, № 7, 8 лютого 2012];

– захист: патріотизм – це коли борешся за себе, за свою родину, за малу, велику батьківщину [3, № 44, 29 жовтня 2004]; оборонний націоналізм можна назвати патріотизмом [3, № 18, 22 травня 2015];

– повага до минулого: патріотизм – це наслідування та примноження найкращих традицій свого народу, і його виховання має починатися з історії [3, № 49, 19 грудня 2003]; це знання історії свого народу й шанобливе ставлення до традицій [2, № 9, 8 лютого, 2012];

– толерантність: патріотизм проявляється в усвідомленні проблем країни, готовності терпіти у скрутних обставинах [2, № 2, 13 січня, 2015].

Висновки. Спектр смислового наповнення концепту ПАТРІОТИЗМ у мові газет «Дзеркало тижня», «День» виявляє його надзвичайну важливість. Актуалізація концепту надзвичайно широка, адже охоплює не лише окремі значення слова-імені концепту, а й різноманітні емоції, асоціації, уявлення, нашарування особистого досвіду як носія мови, так і цілого етносу. Особливістю експлікації концепту ПАТРІОТИЗМ у публіцистичному дискурсі є референція до ознак, які формують асоціативно-образні уявлення мовців феномена ПАТРІОТИЗМ та вказують на його аксіологічний вектор: самовдосконалення, почуття власної гідності, праця заради країни, чесність, любов, родина, усвідомлення екологічних проблем, захист, повага до минулого, толерантність. Мова газет постає як транслятор культурних цінностей. Породжений у свідомості концепт ПАТРІОТИЗМ продовжує своє життя й поза її межами, наприклад, у текстах ЗМІ, бо він, з одного боку, представляє загальноприйняті знання, а з іншого – суб'єктивний досвід людства. Саме тому концепт ПАТРІОТИЗМ як інформаційна структура свідомості, що формує мовну картину світу сучасного українця, широко представлений у текстах друкованих ЗМІ.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Введение / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 3–4.
2. «День»: щоденна всеукраїнська газета / ред. Л. Івшина. – К., 2000–2016.
3. «Дзеркало тижня»: суспільно-політичний тижневик / ред. В. Мос-товий. – К., 2000–2016.

4. Енциклопедія політичної думки / пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2000. – С. 270.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М., 2004. – 139 с.
6. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Л.Г. Лузина, Ю.Г. Панкрац. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
7. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія : [навч. посіб.] / І.В. Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
8. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 327 с.
9. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / ред. І.К. Білодід ; АН УРСР Ін-т мовознавства. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 6. – С. 120.
11. Петров І.Л. Культурологічні засади поняття «концепт» / І.Л. Петров // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 82. – Т. 2. – С. 73–75.
12. Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект : [монографія] / Л.О. Пустовіт / упоряд. : В.І. Матюша, П.А. Матюша, І.Л. Михно. – К. : Рідна мова, 2009. – 243 с.
13. Ткаченко В.М. Патріотизм / В.М. Ткаченко // Енциклопедія освіти. – К. : Юрінком Інтер, 2008.
14. Універсальний словник-енциклопедія / [гол. ред. М. Попович]. – К., 2001. – 1500 с.
15. Філософський енциклопедичний словник / ВІ. Шинкарук та ін. – К. : Ін-т філософії ім. Григорія Сковороди НАНУ, 2002. – 742 с.

Маркова О. И. Экспликация концепта ПАТРИОТИЗМ в языковой картине публицистического дискурса

Аннотация. Термин КОНЦЕПТ стал базовым в современной лингвистике. Его исследование позволяет значительно приблизиться к пониманию общенациональных особенностей языкового сознания представителей того или иного этноса. Предмет исследования – лингвокогнитивные и лингвокультурологические характеристики концепта ПАТРИОТИЗМ в языке медиа.

Ключевые слова: концепт, патриотизм, экспликация.

Markova O. Explication of the PATRIOTISM concept in the linguistic picture of journalistic discourse

Summary. CONCEPT became a basic term in modern linguistics; its studying can significantly get closer to the understanding of national linguistic consciousness peculiarities of particular ethnic group members. The subject of the research is linguistic-and-cognitive and linguistic-and-cultural characteristics of the PATRIOTISM concept in the language of media.

Key words: concept, patriotism, explication.